

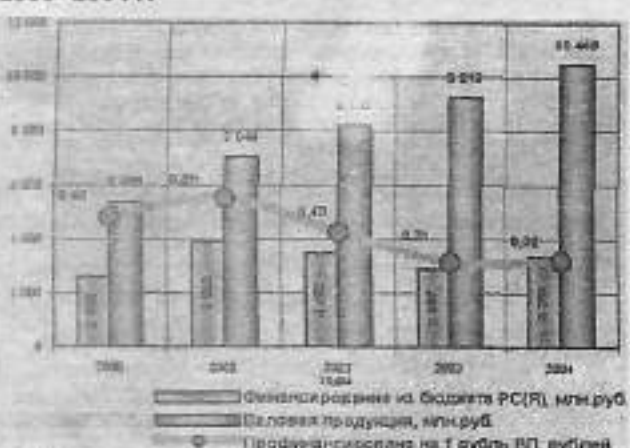
Саха Республикатын ситэриилээх былааһын органнын 2004 сылга үлэлэрин туһунан отчуотуттан ТҮЯ СИРИН СОЦИАЛЬНАЙ-ЭКОНОМИЧЕСКАЙ САЙДЫТА

Биһиги улууспутугар олунньу 15-16 күнүгэр Саха Республикатын Правительствотын 2004 сыллаахха үлэтин отчуота ытыллар. Отчуоту СР Правительствотын Председателин солбуйааччы Е.И.Михайлова, СР Президенин уонна Правительствотын дьаһалтатын салайааччытын бастакы солбуйааччы А.А.Пахомов уонна СР Тас сыһыаннаһыыларга министр А.В.Мигалкин салайааччылаах үс бөлөх туруоруоба.

Саха Республикатын Правительствота ааспыт сылга ыппыт үлэтин сорох сүрүн хайысхалара "Саҥа олох" хаһыакка Правительствота Председателэ Е.А.Борисов сыл сабаланытыгар биһиги улууспутугар кэлэ сырыттарына таһаарыллыбыта. Бүтүгүнү хаһыакка отчуоттан "Түя сири" н социальнай-экономическай сайдыыта" дьин салаа бэчээттэнэр. Толору тексти "Саха сирэ" хаһыат 2005 с. олунньу 5 күнүгэр 22№-гэр аабын.

2002-2006 сс. Саха Республикатын тыатын социальнай-экономическай сайдыыларын Президент программатын үлүс-сүлүн олоххо киллэрип агропромышленнай производство туруктаахтык уонна биэтик сайдар усуллубуйатын тэрийиһигэр, түя нэһилиинньэтигэр үлэлээх буолуутун, дохуота үрдэтигин, олоҕо тупсарын хааччыйарга туһайылына. Туруоруллубут сорукары быһаарыыга 5,2 млрд.солк., онтон 3351 мөл.солк. республика бюджетиттан (ол иһигэр "Түя хаһаайыстыбата уонна балыктааһын" салаатынан 3242мөл.солк.), федеральнай бюджеттан — 100 мөл.солк., олохтоох бюджеттан — 143 мөл.солк. барылын, 560 мөл.солк. баан кредитэ, предпринимателар бэйэ-бэйэлэрин үлэригэр уонна инвестордартан 288 мөл.солк., аккумуляционнай уонна лизинговой фондолар төннөрүлүбүт үлэригэр — 798 мөл.солк., ол иһигэр хаттаан үбүлээһин, чэбдигирдир, иһи төлөөһүн болдьабын уһатыы суотугар — 573 мөл.солк. барылын.

Рис.11.Производство продукции и финансирование сельского хозяйства из бюджета РС(Я) за 2000-2004 г.

10,4 млрд. солк. түя хаһаайыстыбатын баалабай бордодуусууа оҥоһулунна, дьиннээх үнүгү 1,7%. Маныаха республика баалабай региональной бордодуукатыгар түя хаһаайыстыбатын бордодуусууа ылар ирээтэ 7% буолла. Экономикага усуллубуйа уларыыта: нурманан хааччыйы, кредиттээгин уонна инвестиционнай политика усуллубуйатын тупсарыи производство үүнүүтүгэр көмөлөстө.

2004 с. бюджет өрөсүтүгэр түя хаһаайыстыбатын бордодуусууага сорохтук алаһааһына 44%, бюджет эйгэтигэр көрүүгэ — 18%, Хотугу сир үгэс буолбут салааларын өйөөһүгэ — 7% тиксар. Маны таһынан бюджет үбэ массыына-технологическай станциялары, өрөмүөнүүр-хааччылар предпринимателары, түя хаһаайыстыбатын табаары оҕорооччуларын техническай хааччыйыы станцияларын ситимин кэңэттигэ түя техникай хааччыйыга барылын.

Чөгөнүлээх кредиттээгин сыалынан (тутууга сылга 3%, оборудованины, ГСМ-ы атылаһыга уонна эргитэр үлэ - 6%) "Туймаада" ФАПК ГУП уонна "Туймаада-Лизинг" ЛК ГУП нөһүө түя сиригэр сайыннары аккумуляционнай уонна лизинговой фондоларын үлэтигэр туһанылына. "Россия Сбережений" Дьокуускайдаагы филиалыгар 152 мөл.солк. кэзмэйдээх, "Россельхозбанк" Дьокуускайдаагы филиалыгар — 73 мөл.солк. кэзмэйдээх кредит үбэ тардыллына.

Түя хаһаайыстыбатын предпринимателарын үп-харчы өттүнэн чэбдигирдиргэ, республика бюджетиттан 2/3 бырыһыаннаах кредит ставкатын тогууу көмөлөстө, 2003-2004 сс. ол суумата 50-тан 72 мөл.солк. тийэ улаатта. Маныаха баан кредитин кэзмэйдээх 4 төгүл — 1165 мөл.солк. тийэ үүннэ.

2004 сыл устата сүрүн капиталга техниканы бизирини үчүөттөөн 500 тахса мөл.солк. инвестицияланна.

Түя сиригэр социальнай инфраструктуратын сайыннары туһугар республика 16 нэһиликкэ аһалээх пуунугар 128 км уһуннаах сайынныгын водопровод, 18 км бөһүөлөк иһинээги газ ситимэ, 8,5 тыһ.кв.м олорор дьиэ үлэһэ киирдэ. Бадьымс с. —

Нал Куэла — Төһүлү 19,6 км усталаах групповой водоводу, Нала 850 тыһ. куб. м уу хранилищатын туһага киллэрип өрүс үгү-урдаагы 5 нэһиликкэ аһалээх пууну иһэр уонна хааччылар кыагы биэрибэ. 11 км усталаах түя ис хаһаайыстыбаннай суола нурманна тиздириллэ. 2004 с. государственнай суох пенсионнай хааччыйыы олохтонно, 6,4 тыһ. дуогабар (бааһынай хаһаайыстыбаларын, тус бэйэ көмө хаһаайыстыбаларын кытта) түһэрилиннэ. Государство өйөөбүт түя дьонун олохторун үгүтүн үрдэттигэр көһүннэ. Кинилэр дохуоттара сылга 1,2 төгүл улаатта.

Производство тангары түһүүтүн тохотуу төрүүр сүөһү ахсаанын туруктаах оҕорууга уонна элбэтигэр дьаһаллар, сүөһү өлүүтүн сарбыһыи, төрүүбү ылыныи элбэтии хаһаайыстыба бары категорияларын үгү баалабай ылыныи 2%, сүөһүнү уонна көтөрү батарыиы — 0,3%, сыммыты ылыныи — 14,4 % улаатыннарар кыагы биэрдэ.

Рис.12. Динамика производства продукции животноводства в РС(Я) за 2000-2004 годы

Төрүүр сүөһү төбөтүгэр субсидияны бизирим ситимин уларытыынан сибээстээн, тус бэйэ көмө хаһаайыстыбаларыи производство тэриэтиннээх көрүгэр киирэллэрэ бэлэстэнэр, онон түя хаһаайыстыбатын предпринимателарыгар, бааһынай (фермерскай) хаһаайыстыбаларга, предпринимателарга сүөһү ахсааны элбэтигэр нэһилиинньэтигэр тус бэйэтигэр баарынаах урдук буолла.Өсхөтүн бэйэ көмө хаһаайыстыбатыгар ынах сүөһү ахсаана сарбыллыыт (2003 с. таһымтан 90%) буоллабын, түя хаһаайыстыбатын предпринимателарыгар, фермерскай хаһаайыстыбаларыгар үүнүү туһааннаабынан 5% уонна 14% тийгэр. Бири ынахтан оротунан үгү ыһын түя хаһаайыстыбатын предпринимателарыгар 1298-тан 1311 кг тийгэ улаатта (101%).

Сүөһү аһылын сорохтук алаһааһын кэсэйгэ сарбыллыыта, сылга хаһан аһыыр сирдэригэр муурууу, концентрированнай аһылык сыаната марааһына 2003 с. ынах сүөһү ахсаана — 4,39%, сылга — 4,5%, сибииннэ — 13,2%, көтөр — 0,5% сарбыллыыты ар тизиртэ. Таба ахсаанын чөлүнэн хаалларыны, таб аһыттары таһаһынан-сабынан, тэрилинэн хааччыйыны үбүлээһин, тыйыс усуллубуйага үлэ иһин төлөбүр ааспыт сылга тэтиэстээх, таба ахсаанын 2,1% элбэтэргэ көмөлөстө.

Түя хаһаайыстыбатын түргэниик ситэр кыллаларын сорох көрүгүгэр элбэтигэр ситиһилиннэ. Хаһаайыһынааһын тэриэтиннээх нурманаларыгар — түя хаһаайыстыбатын предпринимателарыгар көтөрү иһиини ордук түргэн тэтиминэн сайдар (118,6%), маныа олоҕу техническай саҥардыи көмөлөстө. Ити кэмгэ нэһилиинньэтигэр тус бэйэтигэр хаһаайыстыбатыгар көтөр уонна сибииннэ ахсаана туһааннаабынан 25% уонна 19% сарбылынна.

Сүөһү иһиитин көрдөрүүтүн үрдэтэр туһугар хаһаайыстыбаларга лизингинэн сүөһү салгыи барылын. "Сахалемобединение" ГУП 296 племенной ынах сүөһүнү, 528 сылгыны, 560 таба уонна 100 сибииннэни батарда, ити 2003 с. таһыман сабырылар.

Килиэккэлээх кыыл үгэс буолбут көрүгүгэр племенной ахсаанын элбэтии, 230 племенной саһылы, 56 кырсаны аҕалыыи сөргэ ырынак наадылар түүлээх кыллаларын иһигэр дьаһаллары ылыыт. Кыылы иһигэр хаһаайыстыбаларга 123 кимс, 50 енотовиднай ыт, 40 норка барылын. Күндү түүлээх кыылларга аһылык болэм булкардаһыгын оҕорууу научнай олоххо киллэрэр үлэ саҕаланна.

Республикага түя хаһаайыстыбатын хайысхатыгар дьонун суолтаны сири оҕоруу ылар. 2004 с. айылба, күн-дьыл олус бэрдэ суох усуллубуйага, сорох улуустарга халаан ууга, тэриэтин үлэ итэһэтэрэ бу салаага бөрүкүтэ суох быһынымайгыны үөскэтииттэрэ.

Бурдук хойугаан ылыы, оҕуруот аһын аһаҕас сиргэ хойугаан олордун олордолуубут үүнээги хойугаан ситимгэ бурдукту 24 тыһ. т. 18 тыһ. тоннага, оҕуруот аһын — 37,5 тыһ. т. 31,2 тыһ. т. диэри аҕыйагы хомуйарга тиздирбитэ. Ол гынан баран Амма, Уһуэс Булу, Булу, Ленскэй, Сунтаар, Таатта улуустарыгар 2003 с. элбэх бурдук хомулунна. Горнай, Олекүмэ, Томпо улуустарыгар уонна Нерюнгри к. оҕуруот аһын үүнүгэ кэтэх хаһаайыстыбалар суоттарыгар былырынныгы таһымы аһарда. Сизмэ хортуплугу үбүнэн өйөөһүн, хортуплугу биһиги дойдубутугар табыллан үүнэр суоттарын олордуюуна почваны түп-

сарыи түмүгэр хортуплугу үүнүгэ 75,1 тыһ. ц. эбэтэр 2003 с. тэтиэстээх 114,6% буолла.

Сир оҕоруугар бөрүкүтэ суох сыһан СР ТХМ тыатын хаһаайыстыбатын тэриэлэлэригэр хомуур үлэтигэр техника баалабай таһыма наһаабыттан өссө уустуурда. Бурдук быһар лэмин таһыма наһаабыттан өссө уустуурда. Бурдук быһар комбайннар алдыныларга кэһэниилэрэ 8,7%-га тэтиэстэ. Ол иһигэр 1 күнүгэр туругунан хосилка уонна ардактатар-уу кутар массыына 87% бүтүн этэ. Түя хаһаайыстыбатын техника — бурдук хомуйар уонна хортуплугу хостуур комбайн ахсаана эбиллэнэ, онтон комбайн — 31%, ардактатар-уу кутар массыына уонна техника 15%, бурдук быһар массыына ахсаана 44% аҕыйаата.

Техническай кыамтаны бөдөрөгөтөргө ситим тэрилинэн уонна техниканы көрүү-истиии массыына-технологическай станциялар нөһүө (МТС) хааччыллар.

"СР Агропромышленнай калимин материалнай-техническай хааччыйытын тупсарар дьаһаллар тустарынан" СР Президенин Ыйааһын толорор туһуттан, 2003 с. тэрилинэн 5 МТС-ка эбии Таатта, Мэнгэ-Хаҥалас, Нам уонна Сунтаар улуустарыгар түя хаһаайыстыбатын потребкооперативтарын быһытынан МТС тэрилиннэ. Станциялар сайдыларыгар республика бюджетиттан 30 мөл. солкуобай ананна.

Түя хаһаайыстыбатын бордодуусууатын сорохтук алаһааһын хампаанна ааспыт сыллаахтар үчүгүйдик ытылынна. Бары хаһаайыстыбаларга ааспыт сыллаахтар үгү түтүү 4,5%, сыммыты уонна балыгы түтүү туһааннаабынан 54,7% уонна 25% эбиллэнэ.

АПК төлөһөр кыага суох предпринимателарын уонна тэриэлэлэрин үп-экономическай өттүнэн чэбдигирдэр, итиэтигэр уларытан тэриэлэр калим былаана ытыллыыта уонна олохтонор. 118 программа кыттылааҕа хаһаайыстыбалартан 111-ри кытта 426 мөл. солк. иһи, ол иһигэр 133 мөл. солк. пеняны уонна ыс-тараабы сагалыи ааһарга сөбүлөһи түһэрилиннэ. Үбүнэн чэбдигирдиргэ түя хаһаайыстыбатын 155 тэриэлтэ наадылар.

Түя хаһаайыстыбатын табаары оҕорооччуларын кредиткэ икэстэрэ 2003 с. тэтиэстээх 200 мөл.солк., кыччатыллан 1,5 млрд.солк. диэри аҕыйаата. 2004 с. бюджет субсидиятын үчүөттөөн түя хаһаайыстыбатын салаатыгар үп салдыламыт үгү түмүгэ көһүтэр. Хамнас муньуллубут иһи (14 183 мөл. солк. диэри) лаппа сарбытылынна.

Приватизацияны быһыты билгэтигэр быһаарылар сөп түбөһиктэрэн, 6 государственнай унитарнай тэриэлтэ аһаҕас акционернай общество буолулар, олоҕу акциялары 2005-2006 сс. аукцион туруугар атылаһахтара ("Легей" ФАПК ГУП, "Хатыыстыр" ГУП, "Сортсеменов" ГУП, "Туймаада-Нефть" ГУП, "Якутия" ФАПК ГУП, "Таатта АПО" ГУП). Ону таһынан 29 унитарнай тэриэлтэи приватизациялаһын былаанналар. Муниципальнай бас билигэ 41 государственнай унитарнай тэриэлтэ барылын.

2005 сыл сүрүн соруугунан буолаллар:

- аһылык базатын уонна үп-экономическай өйөөбүт механизмин бөдөрөгөтүү дьаһалларын олоххо киллэрэн, баалабай бордодуусууаны оҕорон таһаарыиыи 2% үрдэтии, түя хаһаайыстыбатын сүөһүтүн ахсаанын элбэтии;

- сири чөлүгэр түһэрии, ор сыллаах оттору ыһан, хо-дуһалары тупсарыи, биһиги дойдубутугар үүнэр оттору үүнэрэн, саҥа оттуур хо-дуһалары таһаарыи суотугар сүөһүгэ аһылык базатын биэтигити уонна бөдөрөгөтүү;

- тэриэтиннээх хаһаайыһынааһын көрүгэр производствоны уонна бордодуусууаны батарыи улаатыннарыи суотугар түя хаһаайыстыбатын производствон үрдэтиини хааччыйыи;

- тэрилинэн массыына-техническай станциялар ситим-кэригэр кэтигэтии, техническай хааччыйыи, АБК техническай өттүнэн саҥардыыга Муньуллуу фондатын үбүн туһанан туран инвестицияны тардыи механизмын оҕоруу;

- үлэс төлөһөр кыагынан чөлүгэр түһэрэн туран, АБК төлөһөр кыага суох, түя хаһаайыстыбатын уонна аһылык предпринимателарын үлэтин чэбдигирдир, "Якутия" ФАПК ААО, "Птицпром" ГУП, "Сахабул" ФАПК ГУП нөһүөгө суох үлэлэрин хааччыйыи;

- капиталга барыс нурманна үрдэтигин, түя хаһаайыстыбатын сиригэр 100 га-р бири үлэтигэр оро-чуоттаан киирбит барыс, сүрүн уонна эргийэр үп устуойумаһын 1 солк., бюджет үбүн 1 солк. баалабай бордодуусууа индикатордарын туһанан, агропромышленнай тиһиги салайыыга индикативнай методдары киллэрии;

- государство үбэ төһө көдүүстээхтик туттулларыгар хонтуруолу үрдэтэр сыалынан сорохтук үлэтин эбии-үбүлээһин ситимин тупсарыи;

- агропромышленнай тиһиккэ страховкалаһыи уонна страховкалаһыи активка кредит үбүн тардыиыи сайыннарыи;

- "Индигирка" уонна "Халыма" балыгы астыыр компаниялары тэриэлгэ бизнес-былааннары оҕоруу;

- республикага тепличнай хаһаайыстыбаны сайыннарыи, бастатан туран, газопроводтан уонна чөкө водопроводтан сытар оройуоннарга;

- түя сиригэр тупсаран оҕоруу дьаһалларын олоххо киллэрии (чөкө водопроводтары, биридмилээн ыал олорор дьизэлэри, бөһүөлөк иһинээги газ ситимин түтүү).

